

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 12 Sayı: 67 Yıl: 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Volume: 12 Issue: 67 Year: 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Doi Number:
<http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3710>

MURATHAN MUNGAN'IN ÇARPIŞMA ADLI ÖYKÜSÜNDE ANLATI İZLENESİ VE EYLEYEN ŞEMASI*

NARRATIVE PROGRAMME AND ACTANT SCHEMA IN MURATHAN MUNGAN'S STORY NAMED "ÇARPIŞMA"

Funda UZDU YILDIZ**

Öz

Anlatılar anlam katmanları olan belirli bir anlatıcı tarafından belirli bir izlek çerçevesinde kişi, uzam, zaman gibi unsurlarla örülen dilsel gerçekleştirmelerdir. Bu anlamlı yapılar geçmişten günümüze çeşitli yöntemlerle incelenmiştir. Bu yöntemlerden biri de göstergebilimsel açıdan anlatıların incelenmesidir. Anlamlı yapılara yaklaşımı ve çözümleme aşamaları kendi içinde tutarlılık sunan ve belirli bir yöntem çerçevesinde anlatı oluşumunu ve anlatının oluşturduğu anlamı inceleyen bir alan olarak göstergebilim günümüzde yazınsal eserlerin incelemede yararlanılan bir disiplin haline gelmiştir. Bu çalışmada da Murathan Mungan'ın Çarpışma adlı öyküsü göstergebilim çözümleme yapılarından anlatı izlencesi ve eyleyen şeması açısından incelenmiştir. Bu inceleme öncesinde eyleyenler şeması ve anlatı izlencesi açıklandıktan sonra öykü kesitlemesi yapılmıştır. Kesitleme yapılırken anlatı izlencesinin aşamaları olan eyletim, edinç, edim ve yaptırım aşamaları ölçüt olarak belirlenmiştir. Bu dört kesit açısından incelenen öyküdeki kipsel yapılar üzerinde ayrıca durularak anlatı kişilerinden öznenin dönüşümleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anlatı İzlencesi, Eyleyen Şeması, Kesitler, Murathan Mungan'ın Çarpışma Adlı Öyküsü.

Abstract

Narratives are linguistic realizations that have layers of meanings, knitted by a certain narrator within a certain framework, with elements such as person, space and time. These significant structures have been examined by various methods from past to present. One of these methods is to examine the narratives from a semiotic perspective. Semiotics has become a discipline used in the analysis of literary works as a field that presents consistency in its own approach to semantics, its approach to meaningful structures and it examines the formation of narrative within the framework of a certain method and the meaning formed by the narrative. In this study, Murathan Mungan's story named "Çarpışma" is examined from the semiotic analysis structures in terms of narrative program and the actant schema. Before this study, the actants schema and narrative programme were explained and then the story was sectioned and divided into different sections. While sectioning, the stages of narrative syllabus that are actions, acquisitions, performance and sanctions were determined as criteria. The modal structures in the story examined in terms of these four sections were also emphasized and the transformation of the subject from the narrators was explained.

Keywords: Narrative Programme, Actant Schema, Segments, Murathan Mungan's Story Named "Çarpışma".

* Bu çalışma, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalında Funda Uzdu Yıldız tarafından hazırlanan Doktora Tezinin Uygulama bölümünden geliştirilerek hazırlanmış bir makaledir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Dilbilim Bölümü, funda.uzdu@deu.edu.tr

Giriş

İnceleme nesnesi olarak yazın yapıtlarını ele alan yazınsal göstergebilim, genel göstergebilimin alt inceleme alanlarından biridir ve genel göstergebilim uygulamalarının da ilk olarak yapıldığı alandır. Genel göstergebilimin ilk ve ayrıntılı bir inceleme alanı olarak yazın yapıtlarını seçmesinin değişik nedenleri vardır. “Greimas göstergebilimi, anlamlı bütünlere özgü anlamsal ayrılıkları, anlamsal eklemeliği, anlamın üretilişini bir üstdil aracılığıyla yeniden üreterek yorumlamayı amaçlar” (Rifat, 1998, 167). Yazın yapıtları da bireysel ve toplumsal söylemi belirleyen anlamlı bütünlere biridir. Özellikle anlatılar, yani anlatılmasıyla anlamlı bir bütün oluşmasını sağlayan yapı(t)lar, çözümlendiğinde anlam oluşumuna yönelik pek çok tutarlı bilgiye ulaşıldığı görülür. “Yazınsal göstergebilim anlatıdaki anlamın oluşum sürecini yani anlamlandırmayı merkeze alır. Anlatının içindeki bağıntıları ve bu bağıntıların kendi içindeki tutarlılıklarını ortaya koymaya çalışır” (Aslan Karakul, 2012, 56). Yazınsal göstergebilim bütüncül ve tutarlı olmak için;

- Nesnesini kesinlikle belirlenmiş bir terimler bütünü ve örnekçeler kullanarak, bulgularını her zaman somut örneklere dayandırarak, hiçbir şeyi dışarıda bırakmadan, bütüncül bir biçimde betimleyip çözümlenmeye yönelir.

- Yapıtı kendi kendisi için ve kendi kendisi içinde, kendi kendine yeterli bir yapı, bir anlam dizgesi olarak eşsüremlilik düzleminde ele alır.

- Yapıtı anlam açısından kuşatmak için onu hem bir “kavram ulamları dizgesi” ya da “anlam evreni”, hem de bir “eylemler ve deneyimler kesiti” ya da bir “anlatı” olarak çözümlenmeye yönelir (Yücel, 2009, 94).

Yazınsal göstergebilim alanında yapılan çalışmalarla “anlatısal yapıların öteki yapıların önüne çıktığı, bir bütünleyicilik bağlantısı içinde hepsini kendine bağladığı görülür” (Yücel, 1991, 108). Anlatılar üzerinde yapılan çalışmalarda bütünü oluşturma ilkesi olarak görülen anlatsallık tüm anlamlı yapıların temel ilkelerinden biri haline gelir. “Anlatsallık, halk masallarının ve yazınsal anlatıların yüzeysel örgüsü olmaktan çıkarak, sözsöz ya da sözdışı, her türlü söylemin düzenleyici ilkesi olarak görülmeye ve bilisel ya da kılğısal değişik etkinlik türlerini eklemleme ve yorumlamada vazgeçilmez bir araç niteliği kazanır” (Greimas’tan aktaran Yücel, 1991, 108). Bu aşamadan sonra yazınsal göstergebilim örneğinden yola çıkarak tüm göstergebilim çözümlenmelerinde anlatsallık, çözümlenmeye ve yapısını oluşturan öğeler açısından incelenmeye başlanmıştır. Bunu yapabilmek için göstergebilimciler, göstergebilimden önce gelişen bazı çalışmaları incelemiş ve anlatı üzerine yapılan çalışmalarda derinleşmişlerdir. “Yazınsal göstergebilim araştırmalarının birbirinden oldukça farklı iki ana çizgi üzerinde geliştiği söylenebilir: İçerik çözümlenmesi ve anlatı işlevleri çözümlenmesi” (Yücel, 1982, 140). İçerik çözümlenmesi yapıtın derin anlam oluşum aşamalarını belirleyip dizgesel olarak bunları tekrar düzenlemeye dayanır. Anlatı işlevleri çözümlenmesi ise yazınsal anlatıların oluşumunu ortaya koymaya çalışır.

Birinci çizgi olarak belirtilen içerik çözümlenmesinde nesnel, sistemli ve genel özellikleri kapsayacak bir şekilde incelemeye gidilir. Yazın yapıtı katmanlı bir yapıya sahiptir. Her katman belirli öğelerden oluşur ve bu katmanlar arasında belirli bağlantılar söz konusudur. Anlatı öğeleri arasındaki bağlantıların ortaya çıkarılması gerekir. Bu bağlantılar, öğelerin, “somut – soyut, karşıt – çelişik, bütünleyicilik ilkeleri içinde değerlendirilmeleriyle ortaya konur” (Yücel, 2009, 95). Önce çözümlenen yazın yapıtı, bütünü yansıtacak genellemelerle anlamsal olarak bütünleştirilmiş olur.

Yazınsal göstergebilimde anlamın ortaya çıkışının üç özerk alanda gerçekleştiği düşünülür:

a) belirim düzleminde yer alan ve anlamlama açısından doyurucu bir çözümlenme alanı oluşturamayan metinsel yapılar

b) yüzeysel göstergebilimsel yapıları içeren ve onları bir sözcelem sürecinden geçirerek söyleme aktarmayı üstlenen söylemsel yapılar

c) anlamlamanın en derin, dolayısıyla en soyut düzeyini oluşturan göstergesel-anlatısal yapılar” (Greimas’tan aktaran Yücel, 1991, 108).

Bu çalışmada da Murathan Mungan’ın Çarpışma adlı öyküsü yazınsal göstergebilim açısından incelenmiştir. Yazınsal göstergebilimin inceleme aşamaları olan eyleyen şeması ve anlatı izlencesi açısından ele alınarak öykünün anlam evreni anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca anlatı başkışisi yani eyleyen şemasındaki özne konumundaki anlatı kişinin dönüşümü göstergebilimsel açıdan açıklanmıştır. Bu inceleme öncesinde eyleyenler şeması ve anlatı izlencesi açıklandıktan sonra öykü kesitlemesi yapılmıştır. Kesitleme yapılırken anlatı izlencesinin aşamaları olan eyletim, edinç, edim ve yaptırım aşamaları ölçüt olarak belirlenmiştir. Bu dört kesit açısından incelenen öyküdeki kipsel yapılar üzerinde ayrıca durularak anlatı kişilerin öznenin dönüşümleri açıklanmaya çalışılmıştır.

1. Eyleyenler Şeması

Anlatı çözümlemesinde, eyleme ve anlatıdaki işlevlerine bağlı olarak anlatı kişilerini sınıflandırma, Propp'un *Masalın Biçimbilimi* adlı çalışmasında Rus halk masallarını inceleyerek belirlediği yedi eyleyen temel alınarak oluşturulmuştur. Propp dışında eyleyenleri inceleyen araştırmacılardan biri de Etienne Souriau'dur. "Souriau, metinlerin çözümlenmesinde bir biçimbilgisi ya da hesap önermiştir: yedi eyleyen yerine altı eyleyen tanımlamıştır ve bu eyleyenleri astrolojik adlarla ve geleneksel sembollerle işaretlemiştir" (Elam, 2005, 77). Bu eyleyenler; aslan, güneş, yeryüzü, mars, ay ve terazidir. Greimas ise Propp'un sınıflandırmasındaki eyleyenleri altıya indirgemıştır. Souriau, Propp ve Greimas'ın eyleyenleri karşılaştırıldığında aşağıda tablo oluşur:

Tablo 1: E. Souriau, V. Propp ve A.-J. Greimas'a göre eyleyenler

Anlatı eyleyenleri (Propp'a göre)	Anlatı eyleyenleri (Souriau'ya göre)	Anlatı eyleyenleri (Greimas'a göre)
Kahraman	Aslan	Özne
Prences	Güneş	Nesne
Gönderen	Terazi	Gönderen
Saldırgan	Mars	Engelleyici
Yardımcı	Ay	Yardımcı
Bağışçı	Yeryüzü	Gönderilen
Düzmece kahraman		

Göstergebilimde eyleyenler gönderen, özne, nesne, gönderilen, yardımcı ve engelleyici altılısından oluşmaktadır. "Eyleyenler, eylemleri ve diğer eyleyenlerle ilişkileriyle tanımlanırlar. Temel eyleyenler gönderen, özne ve nesnedir" (Kıran, 2003, 124). Bu eyleyenler arasında anlatı açısından en önemli görülen ve anlatının olmazsa olmazı olarak belirtileni öznedir. Göstergebilimin yapısalcılıktan ayrılan yanı öznenin bu bilimin temel ögesi olması durumudur. Yazınsal göstergebilimde anlatının temel anlatı kişisi olan özne odaklı çözümlenmeler yapılır. Anlatıda okuyucunun takip ettiği olaylar dizisi ve kurgu içinde gözünün üzerinde olduğu kişi olarak da özne belirlenebilir. Anlatı, öznenin eylemleri çevresinde gerçekleşir ve diğer eyleyenler de özne ile olan ilişkilerine göre anlam ve değer kazanırlar.

Anlatının temel kişisi olan özne, anlatıbilimde başkişi (protagonist) olarak adlandırılan karakterdir. "Başkişiler iç dünyaları ve hayatları en ayrıntılı bir şekilde belirtilen karakterlerdir; bu kişiler hikâyenin akışı içinde çatışma ve değişme süreçleri yaşayan, tepkilerimizi sürekli ve tam olarak yönlendiren karakterlerdir" (Stevick-Crane, 2004, 173). Özne ya da başkişi anlatı içinde en ayrıntılı olarak tanıyabildiğimiz eyleyendir ve onun serüveni ve dönüşümleri anlatının temel yapısını oluşturur. Özne işleve göre anlatıdaki eyleyenlerden biridir ve işleve göre bir adlandırmadır. Başkişi ise yazarın oluşturduğu ve adını koyduğu bir niteliktir.

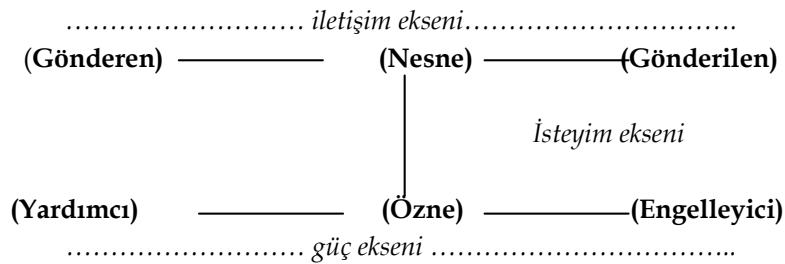
Hepsi birer işlevi belirten ve farklı kişiler tarafından gerçekleştirilebilen bu eyleyenler arasında eylemi gerçekleştirme durumlarına göre birleşimler görülür. Yani iki eyleyenin birbirleri arasında amaca dayalı, bir eyleyenin diğer eyleyene ne amaçla yöneldiğini gösteren bağıntılar kurulur. Bu bağıntılar, göstergebilimin her aşamasında ilk olarak karşımıza çıkan karşıtlıklar üzerinden birleştirilerek ilişkiler eksen üzerine oturtulur. Bu durumda eyleyenler arasında, eyleyen şemasında:

"Gönderen-Özne-Nesne arasında = isteyim eksenini

Gönderen- Nesne-Gönderilen arasında = iletişim eksenini

Yardımcı- Özne-Engelleyici arasında = güç eksenini" (Günay, 2002, 93) oluşturur.

Şekil 1: Eyleyen Şeması ve Eksenler

Gönderen, nesne ve gönderilen arasında iletişim eksenini oluşturur. Çünkü bu ekseninde bir aktarımın varlığından söz edilebilir. Özne ile nesne arasında isteyim eksenini varlık gösterir ve bu isteyim eksenini anlatının oluşumunda temel bir role sahiptir; özne, nesneyi istediği için eyleme geçer. Diğer bir isteyim eksenini ise, gönderen ile özne arasında vardır. Gönderen, öznenin nesneye ilgili bir eylemi yapmasını ister. Bu nedenle üç eylemi de ilgilendiren bir eksen oluşur. Güç eksenini ise, eylemi değiştiren güce sahip eyleyenlerin, kendi aralarında oluşturdukları eksenidir. Öznenin eylemini, yardımcı da engelleyici de değiştirebilir.

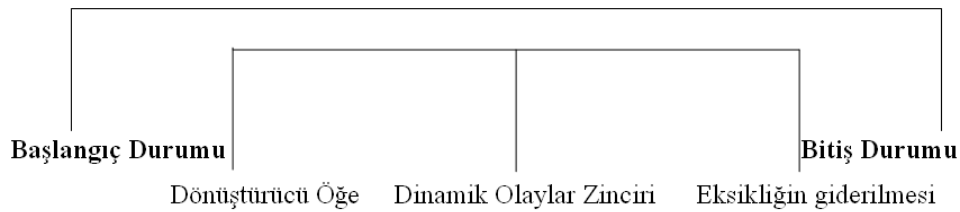
Tüm anlatılarda öznenin ilgilendiği, gönderenle yapılan anlaşmanın merkezinde yer alan bir nesne bulunur. Öznenin eylemleri nesneye ulaşma doğrultusunda şekillenir ve özne ile nesnenin arasında ilişki isteyim eksenini olarak belirtilir. Anlatının başında, özne ile nesne arasında çeşitli görünüşlerde ilişkiler bulunur ve özne ile nesne arasındaki ilişki anlatı sözcesini meydana getirir. "Bir anlatıda öznenin nesnenin ardına düşmesi için bir yoksunluk durumunda olma koşulu gereklidir. Bu eksiklik durumunu anlatsal çözümleme temel sözce olarak adlandırır" (Öztoğat, 2005, 75). Temel anlatı sözcesi "en az iki eyleyen arasındaki ilişkiden doğar (özne- nesne arasındaki bağlantı)" (İşeri, 2002, 83). Bu ilişki iki durumu zorunlu kılar: ilişki ve işlem.

2. Anlatı İzlenesi

Birbiriyle ilintili olayların anlatıda belirli bir sıra izleyerek bir başlangıç durumu, bir gelişim ya da düğüm durumu ve bitiş durumu ile bir dizesel ilişki meydana getirmesi bilinen en eski bölümlendirmedir. Bu dizesel ilişki ile ilgili "en yaygın örnekçe beşli şema örneğesidir" (Kıran ve Kıran, 2007, 301):

Şekil 2: Anlatının temel aşamaları

Anlatı¹

Beşli anlatı şemasında başlangıç durumu ile bitiş durumu arasında gelişen olaylar üç bölüme ayrılarak incelenmiştir. İki durum arasında gerçekleşen bir dönüşüm söz konusudur ve bu dönüşümün olabilmesi için öncelikle dönüştürücü bir öğenin anlatıya girmesi gerekir. Dönüştürücü öğenin anlatıya girmesiyle belirli bir düzen içinde gelişen olaylar sapmalara uğrayarak yeni olaylar meydana getirirler ve dinamik olaylar zinciri oluşur. Sapmaya uğrayarak dinamikleşen ve karışan olaylar eksikliğin giderilmesi ile bitiş durumunu hazırlar. Anlatının iki uç durumu arasındaki bu öğeler düğüm, eylem ve çözüm olarak da adlandırılabilirler. Dönüştürücü öğe anlatıya girdiğinde bir düğüm oluşur ve bu düğümün ardından bir dizi eyleme geçilir ve bu eylemler aracılığıyla düğüm çözülür.

Beş aşamalı anlatı izlenesinde bazı durumlarda eksikliğin giderilmesi bölümü ile bitiş durumunun birleştiği görülür. "A. J. Greimas beş aşamalı şemayı basitleştirmiş ve çözüm ve bitiş bölümlerini birleştirmiştir" (Kıran ve Kıran, 2007, 304). Böylece anlatı şeması anlatının oluşumunu ve yapısını dört aşamada sunan evrensel bir prototip durumuna gelmiştir. Bu izleneye anlatıda gerçekleşen dönüşümleri sunan, bu dönüşümleri eyleyenler açısından değerlendiren bir sıralamadan oluşur. Başka bir deyişle "Bir edim sözcesinin bir durum sözcesini etkileyip onu yeni bir durum sözcesine dönüştürme, başlangıç durumunu sonuç durumuna ulaştıran temel dönüşümün gerçekleşmesi bu dörtlü şemada anlatı şeması olarak adlandırılır" (Rifat, 1996, 31). Anlatı şeması durum-edim-durum arasında gerçekleşen dönüşümleri belirtir. Bu dönüşümlerin oluşumunda kipliklerin büyük rolü vardır. "Eyleysel rolleri biçimlendiren istek, erk ve bilgi kiplikleri birbirlerine eklenerek, iç içe geçerek ya da dönüşümlü olarak anlatı kişilerinin geçirdikleri değişim ve dönüşüm durumlarına göndermede bulunurlar ve genel anlatı izlenesini oluştururlar" (Civelek, 2008, 320). Bilindiği gibi bir anlatının bir genel dönüşümü ve bir de her kesitte yer alan alt dönüşümleri söz konusudur. Ancak iki durumda da anlatı şeması dönüşümlerin gerçekleştiği aşamaları göstermede, hem genel hem de alt dönüşümlerde kullanılır. Dört aşamalı anlatı izlenesinin aşamaları ise sırasıyla eyletme aşaması, edim aşaması, edim aşaması ve yaptırım aşamasıdır.

¹ Bu örnekte belirtilen anlatı sıralaması anlatı zamanına (öyküleme zamanı) ait bir sıralama değildir. Bu sıralama hikâye zamanına (kurmaca zaman) aittir. Anlatı bu sıralamaya göre düzenlendikten sonra bu aşamalandırmalara gidilebilir.

Şekil 3: Anlatı İzlenesi Aşamaları
Anlatı

Göstergebilimdeki eyleyenler düşünüldüğünde gönderenin özneyi harekete geçirmek için etkilediği, yönlendirdiği anlatı aşamasının eyletim olduğu görülür. Edinç aşaması ise öznenin eyleme geçebilmek için kendini kontrol edip yeterli yetilerle donanıp donanmadığı kontrol ettiği aşamadır ve edim aşamasında bu kontrol sonucunda eyleme gerçekleştirir ya da gerçekleştiremez. Son olarak yaptırım aşamasında ise özne eyleminin sonucuna göre gönderen ya da bizzat kendisi tarafından ödüllendirilir ya da cezalandırılır. Bu aşamalar yeni başlıklar altında daha geniş bir biçimde aşağıdaki bölümde incelenmiştir.

2.1. Eyletim

“Eyletim kavramı, Greimas göstergebiliminde, bir öznenin başka bir özne üzerinde gerçekleştirdiği eylem biçiminde tanımlanır” (Yücel, 1982, 64). Bir öznenin başka bir özneye bir eylemi “yap-tır-ması” söz konusudur. Yani bilinçli bir yapmak-yapmak eyleminin varlığından söz edilir. Burada sözü edilen öznelerden yaptıran ya da eyleten, gönderen; yapan ya da eyletilen kişi ise öznedir. Eyletim aşaması, gönderen ile özne arasında, nesnenin gönderilene ulaştırılmasıyla ilgili sözleşmenin yapıldığı bilişsel bir aşamadır. Özne eyleme geçmeden önce bu süreci yaşar yani eyletim aşaması öznenin eylemini başlatan aşama olarak da görülebilir. Bu süreç iki açıdan incelenebilir. Birinci olarak gönderenin özne dışında ayrı bir eyleyen olması durumundaki eyletim, ikinci olarak öznenin kendi kendini etkilemesi ve kendi kendine eylemini gerçekleştirmesini sağlayan, gönderenin de yine öznenin kendisi olduğu eyletim aşaması.

Birinci durumda gönderen özneyi ikna edebilecek güçte ve yeterlikte olmalıdır. Gönderen özneye eylemi gerçekleştirmesi için gerekli gördüğü nedenleri sayar. Özne de gönderenin tutumunu değerlendirir, doğruluğuna inanır ve ikna olursa iki eyleyen arasında sözleşme gerçekleşmiş olur ve gönderen özneye eylemi eyletir.

İkinci durumda ise özne bir nesne doğrultusunda harekete geçmek için bir dış gönderen olmaksızın kendi kendine ikna sürecine girer. Bu süreçte kendine inandırıcı gerekçeler yaratır ve eğer kendini ikna edebilirse kendi kendine bir sözleşmeye gider. Yani eylemi kendi, kendisine eyletir. Burada öznenin eyleme dair gönderenle yaşadığı ilişki, psikoloji bilimindeki, davranışı belirleyen, etkileyen durumlara benzerlik gösterir. Psikolojide “Organizmayı çeşitli davranışlara sürükleyen iç etmenler, -ilgi, dürtü, istek, iştihâ, emel, amaç, ideal, tutku- dış uyaranlardan daha etkilidir” (Baymur, 1984, 68). Eyletim aşamasında da psikolojideki gibi iç etkenler dış etkenlere göre daha etkili ve belirleyicidir.

Ayrı bir gönderenle ya da öznenin kendisiyle bir sözleşmeye gitmesi anlatının eylemsel açıdan başlangıç aşamasıdır. Anlatıdaki doğrusal olay sıralamasına göre ilk sırada eyletim aşaması yer alır. Anlatının kurgusunun doğrusal olmadığı sarmal, geriye dönüşlü gibi anlatım tekniklerinde anlatının ortasında ya da sonunda bu aşamaya rastlanabilir. Bazı anlatılar ise doğrudan eylemle başlar. Bu eylemin eyleteni hakkında bilgi verilmez, ancak çıkarımda bulunulabilir. Anlatıda eyletim aşaması her zaman anlatım düzleminde yer almayabilir. Bazı durumlarda tek bir cümle bu aşamayı belirtirken, bazı anlatılar da özellikle bu aşama üzerine kurulabilirler.

2.2. Edinç

Genel göstergebilim incelemelerinde kiplikler ile ifade edilen, kipliklerden söz edilen aşama edinç aşamasıdır. Ancak bu çalışmada anlatı izlenesinin tüm aşmalarının ve anlatı kişilerinin kipsel açıdan değerlendirilmesi amaçlandığından, edinç aşamasında, yalnızca öznenin edim öncesi durumundan, yani edimi koşullandıran durum ile ilgili kipliklerinden söz edilecektir.

Anlatı izlenesine göre eyletim aşamasında eyleme geçme nedenlerini öğrenmiş, anlamış ve nesneye doğru harekete geçmeye karar veren öznenin “Gerçekleştirmeyi planladığı eylemi ya da görevi uygulamak için gereksinimi olan yeteneklere ve yeterliliklere sahip olmaya çalıştığı aşama edinç aşamasıdır” (Martin ve Ringham, 2000, 32). Bu aşamada özne eylemiyle ilgili nelere ihtiyacı olduğunu düşünür, bulur ve bunları edinmeye çalışır. Bu süreçte özneye yardımcı olan iki eyleyen gönderen ve yardımcıdır. Edinç aşaması yazınsal göstergebilimde kipliklerle belirtilir. Öznenin eylemini gerçekleştirmesi için gerekli, eylemi değiştirici eylemler olan “/yapmak zorunda olmak/, /yapmayı istemek/, /yapabilmek/, /yapmayı

bilmek/2'' eylemlerine sahip olur. Özne burada bir durum öznesi konumundadır, dönüşümünü gerçekleştirmeye hazır duruma gelir ve edinçli özne olarak kendini edimine hazırlar.

''Edinç aşamasındaki dört kipliğin tamamı edim aşamasındaki /yapmak/ eylemini gerçekleştirir. Bunlardan birinin eksikliği eylemin gerçekleşmesini engeller. Bu kipliklerin gerçekleşmesi eşsüremlili de olabilir artsüremlili de. Her iki durumda zamana yayılır. Bir işi yapmak zorunda olan gerçekleştirici öznenin, dört kipliği de kendisinde bulundurması gereklidir. Kipliklerden bir tanesinin bile eksik olması durumunda eylem gerçekleşemez, edim başarısız olur'' (Günay, 2002, 102).

Edinç aşamasında belirtilen kipliklerin tamamı öznenin kendi arayışıyla tamamlanamaz. Kipliklerin tamamlanması ya da eksik kalması diğer eyleyenlerle de ilgilidir. Zorunda olmak kipliği özne kadar gönderenle de ilgili bir durumdur. Bu kipliğin, edinç aşamasının başında eyletim aşamasının sonunda tamamlanmış olması beklenir. Zorunda olmak, öznenin gönderenle anlaşmasının bir sonucu olduğu gibi, öznenin eylemini gerçekleştirmekten başka seçeneğinin olmadığı durumları da belirtir. Yine muktedir olmak (yapabilmek) durumu da özne ile birlikte göndereni ve öznenin eylemi gerçekleştirmesinden memnun olacak ya da yarar sağlayacak eyleyenleri de ilgilendirir. Bu yüzden yapabilmekle ilgili eksiklikler bu eyleyenlerce de giderilmeye çalışılır. Öznenin yapacağı şeyi bilmesi ya da bilmemesi de yine önceki kiplikler gibi başka eyleyenler tarafından da etkilenebilir. Ancak /isteme/ kipliği yalnızca öznenin kendisiyle ilgili bir kipliktir. Diğer eyleyenler de bu kiplikte çok da belirleyici olamazlar.

Burada belirtilen kipliklerden birinin eksik kaldığı durumda eylemin başarısızlıkla sonuçlanacağından söz edilmişti. Bazı durumlarda bu kipliklerin birbirini etkilediği ve birinin gerçekleşmesinin, tamamlanmasının diğerini de var kıldığı görülür. Örneğin özne bir eylemi yapmayı istediği için zorunda olma kipliğini /isteme/ kipliğine kapsatabilir (/isteme/ > /zorunda olmak/). Yani istediği için aynı zamanda zorunda durumuna da geçer. Bazı durumlarda da zorunda olduğu için /isteme/yi /zorunda olma/ kipliğine kapsatabilir (/zorunda olma/ > /isteme/). Herhangi bir eyleme yönelen öznedeki bu iki kiplikten birinin diğerinden daha baskın, yoğun olması durumunda bir kapsama durumu söz konusu olur. Bazı durumlarda ise özne hiç istemese bile /yapmak zorunda/ kalabilir, bazı durumlarda da /zorunda olmak/ kipi olmadan /isteme/ yeterli olabilir. Yani /istemek/ ve /zorunda olmak/ kiplikleri hem birbirini tamamlayan hem de birbirini kapsayan nitelikte olabilirler.

2.3. Edim

Öznenin anlatı içinde yapmaya yönlendirildiği, yapmaya karar verdiği eylemi gerçekleştirdiği aşama edim aşamasıdır. ''Bir durum sözcüğünden bir başka durum sözcüğüne geçilen bu aşamada, özne edindiği kipsel edinçten yararlanarak dönüştürücü işlemlere yönelir'' (Kıran ve Kıran, 2007, 306). Bu dönüştürücü işlemler anlatıdaki olay örgüsünün ilerlemesini sağlayan gelişmelerdir. Bir durum içinde olan özne, yeni bir duruma geçmek için edim aşamasını gerçekleştirmek zorundadır. Anlatının durum değişikliklerinin üzerine kurulu olduğu düşünüldüğünde edim aşaması anlatıdaki eklemlemeyi sağlayan, öznenin dönüşümünü sunan aşamadır. Yani edim öznenin anlatıdaki temel eylemidir.

Edim aşaması ''yapma'' eyleminin aşamasıdır. Bir ''olma'' durumundan yeni bir ''olma'' durumuna geçişin aşamasıdır ve özne bu aşamada eylemiyle bütünleşerek gerçekleştirici özne biçimini alır. Gerçekleştirici özne eylemine odaklıdır ve bütün çabasını bu yönde kullanır. Çünkü bu aşama onun nesnesiyle karşılaşacağı aşamadır. Edinç aşamasında bütün kipsel değerlerini gözden geçiren özne var olan/olmayan kiplikleri ile eyleme (nesneye ulaştıracak olan eyleme) yönelir. Bu yöneliş öznenin değer nesneye sahip olmasıyla ya da sahip olmayışıyla tamamlanır. Edim öncesi durumdan farklı bir duruma geçilmiş olur ve özne nesne arasındaki ayrılık-birleşim ilişkisi bu aşamada yeni bir boyut kazanır. Todorov'un sözünü ettiği (2011, 43-60) öykünün iki ilkesinden³ biri olan dönüşüm edim aşamasında gerçekleşir. Öykü de bir anlatı türü olduğundan dönüşümün anlatının temel ilkelerinden biri olduğu söylenebilir. Dönüşüm de edim aşamasında gerçekleştiğinden bu aşama anlatının temel aşaması olarak kabul edilebilir. Ancak her anlatıda bu aşama olmasına karşın, bu aşamada eylemlerin tamamı gerçekleşmek zorunda değildir.

Bu aşama ayrıca öznenin edimlerinin, karşı öznenin edimleriyle karşılaştığı aşamadır. Karşı özne, edim aşamasında öznenin sahip olduğu kipliklere müdahale ederek onları yok etmeye ve eylemin gerçekleşmesini önlemeye çalışır. Karşı anlatı izlencesi olarak düşünülen, karşı öznenin özne durumunda olduğu, izlencede de bu süreç edim aşamasıdır. Edim aşaması öznenin de karşı öznenin de eylem halinde olduğu aşamadır. Karşı öznenin edimleri de, öznenin ediminin başladığı yerde başlar. İkisinin de aynı anda

² Bu çalışmada kiplik belirten eylemler ''//'' işaretleri arasında yazılacaktır. Örneğin ''istemek'' eylemi işaretler arasında yazıldığında kiplik anlamıyla, bu işaretler kullanılmadığında eylem olarak düşünülecektir.

³ Todorov'a göre öykünün iki temel ilkesi vardır: dönüşüm ve bilgikuramsal düzenleme (2011, 43-60).

hareket halinde olduğu görülür. Bu süreçte özne, hem eylemini gerçekleştirmeye çalışır hem de kipliklerini korumaya çalışır.

2.4. Yaptırım

Dört aşamalı anlatı izlencesinin son aşaması olan yaptırım aşamasında gönderen ve özne tekrar karşılaşır. Ancak bu karşılaşma eyletim aşamasından farklıdır. Eyletim aşamasında gönderen özneyi bulup onu eyleme geçme konusunda ikna ederken ve eyleme geçirirken; yaptırım aşamasında özne göndereni bulup yaptığı eylemin sonucuyla göndereni ikna etmeye çalışır. Bu karşılaşma iki durumda gerçekleşebilir: Özne eylemini başarıyla tamamlamış ise nesnesini de alıp gönderene doğru yönelir ve gönderen tarafından ödüllendirilmeyi bekler; özne eylemi gerçekleştirememiş ve anlaşma olumsuz sonuçlanmış ise gönderen özneye doğru gider ve özneyi sorgular. Bu da cezalandırma olarak değerlendirilebilir. İki aşamadaki, eyletim ve yaptırım, gönderenler aynı kişiler olmasına karşın işlevleri farklılaşmıştır. Eyletim aşamasında güdülendirici olan gönderen yaptırım aşamasında yargılayıcı, yorumlayıcı ve değerlendireci bir işlevle öznenin karşısına çıkar. Gönderen yaptırım aşamasında bir değerlendirmede bulunur ve eylemin sonucuna göre özneye olumlu ya da olumsuz bir geri bildirimde bulunur. Daha önce de sözü edildiği gibi, bir anlatıda gönderen başka bir kişi ya da güç olabileceği gibi öznenin kendisi de olabilir. Ancak burada özne kendisi gönderen olsa bile, bu “kendi” sözcüğü öznenin ruhsal durumunu, onurunu, gururunu, sevgisini, ahlak anlayışını ve bunlar gibi bireysel değerleri ifade edebilir. Dış bir gönderen söz konusu değildir. Eğer gönderen öznenin kendisi ise yaptırım aşamasında kendi kendini değerlendirip bir yaptırıma yönlendirmesi söz konusu olabilir.

Yaptırım aşamasında “Özne ya ikinci bir öznenin kendini olumlu ya da olumsuz değerlendirmesiyle ya da kendi kendini aynı biçimde değerlendirmesiyle kendini bilir, kim olduğunu öğrenir, kendi hakkında bilgi edinir” (Kıran, 1998, 243). Bir anlamda öznenin bütün anlatı süresince yaptıklarıyla kendini ortaya koyduğu aşamadır. Başlangıçtaki durumu ile sondaki durumunu özne değerlendirir ve iki “olma” durumu arasındaki farkı görerek dönüşümünün farkına varır ve bu da bilişsel bir süreci yansıtır.

Anlatı izlencesindeki bu dört aşamada, başta özne olmak üzere eyleyenlerin birbirleri ve kendileri üzerinde çeşitli kipsel yapıları kontrol edip uyguladıkları aşamalar olarak da değerlendirilir. Eyletim aşamasında gönderen özne arasında, edinç ve edim aşamasında öznenin kendisi, yardımcı ve engelleyici arasında, yaptırım aşamasında yine özne ve gönderen arası kipsel ilişkiler söz konusudur.

Tablo 2: Greimas tarafından geliştirilen anlatı izlencesinin evreleri

Eyletim	Edinç	Edim	Yaptırım
<i>Yaptırmak</i>	<i>Yapmanın oluşu</i>	<i>Oldurum</i>	<i>Olmanın durumu</i>
Gönderen ile işlemci özne arasındaki ilişki	İşlemci özne ile işlemler (kipsel nesne) arasındaki ilişki	İşlemci özne ile durumlar (yani değer nesnelere) arasındaki ilişki	* Gönderen ile işlemci özne arasındaki ilişki * Gönderen ile durum öznesi arasındaki ilişki
Bildirmek (nesne ve değerler hakkında bilgi)			Bilmek (özne ve/ya da nesne ve/ya da gönderen hakkında bilgi)
İkna edici tutum			Yorumlayıcı tutum
Bilişsel boyut	Edimsel boyut	Edimsel boyut	Bilişsel boyut

Son dönem göstergebilim incelemelerinde (Bertrand, 2000) Greimas tarafından oluşturulan dört aşamalı anlatı izlence yerine üç aşamalı bir şema kullanılmaya başlanmıştır. Bu izlencede edinç ve edim aşamaları birleştirilerek eylem aşaması çerçevesi içinde değerlendirilmiştir. Yukarıda anlatılan dört aşamalı şema ve günümüzde kullanılan üç aşamalı şema aşağıdaki gibi özetlenerek sunulabilir.

Tablo 3: Yalınlaştırılmış anlatı izlencesinin evreleri

Eyletim	Eylem	Yaptırım
<i>Yaptırmak</i>	<i>Oldurum</i>	<i>Olmanın durumu</i>
Gönderen ile işlemci özne arasındaki ilişki	İşlemci özne ile durumlar (yani değer nesnelere) arasındaki ilişki	* gönderen ile işlemci özne arasındaki ilişki * gönderen ile durum öznesi arasındaki ilişki
Benimsetme /İkna etme/ (Gönderen, özneyi bir eylemin yapılması konusunda ikna eder)	Üstlenme /Yapmak/	Yargılama /İkna etme/ (Özne, göndereni bir eylem konusunda ikna eder)
İkna edici tutum		Yorumlayıcı tutum
Bilişsel boyut	Edimsel boyut	Bilişsel boyut

İki tablo incelendiğinde, ikinci tabloda yer alan eylem aşaması birinci tabloda edinç ve edim olarak iki ayrı aşamada sunulmuştur. Yapmanın oluşu ve oldurum durumları yalnızca oldurum olarak verilmiştir. Birinci tabloda verilen kipsel nesne ile ilgili işlemler diğer tabloda eyleme aşaması içinde, değinilmesine gerek görülmeleyen bir işlem gibi belirtilmemiştir. Eylem aşaması kendi içinde edinç aşamasını barındırıyor, bu aşamada bazı işlemlerin gerçekleşmesi beklenir. Bu bakımdan Günay'ın da belirttiği gibi anlatı izlencesinde "Greimas'ın önerdiği yaklaşım daha doğrudur. Her ne kadar edinç aşaması anlatılarda ve söylemlerde çok belirgin olarak yüzeysel yapıda görünmese de, özne bu aşamada kendi durumunu değerlendirecek ve bu aşamanın sonucunda eyleme geçecektir" (2004, 38). Dönüşümü gerçekleştiren eylem ve bu eylemin oluşu iki ayrı aşama olarak ayrı ayrı ele alındığında kiplikler açısından öznenin eylem süreci daha ayrıntılı incelenebilir.

3. Kesitler

Eyletim, edinç, edim ve yaptırım aşamalarına göre dört kesit oluşur. Bu dört kesitte yer alan anlatı kişileri, eyleyenler ve eyleyen şeması aşağıdaki gibidir:

Anlatı kişileri: kadın, taksi şoförü, kadının arkadaşı, anne, kocası

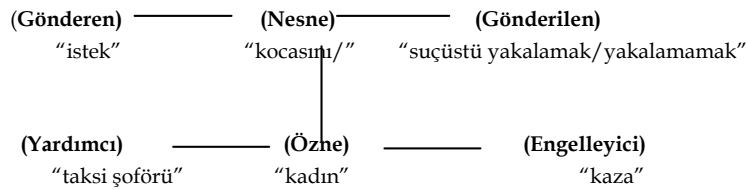
Eyleyenler görünürdeki ve derin yapıdaki eyleyenler olarak iki grupta incelenebilir. Öznenin eylemine dahil olan eyleyenler, gerçekleşen olay anına göre ve öznenin eylemini tetikleyen bilinç durumuna göre iki gruba ayrılmıştır. Bu gruplama öznenin içinde bulunduğu zaman dilimi esas alınarak oluşur. Özne şimdidedir ve şimdi yaptıklarını geçmiş yönlendirmektedir. Arkadaşından aldığı haber üzerine, eşini suç üstü yakalayacağını düşünerek takside ilerlemektedir. Geçmiş ile geleceğin arasında duran özne geçmişinden hareketle gelecekle ilgili kararlar almak üzeredir. İçinde yaşadığı zamanın ve uzamın bir parçası olamaz. Ama arabanın kaza yapması, kadının geçmiş ve gelecekle ilgili düşüncelerini yeniden sorguladır. İçinde bulunduğu şimdi zamanı (kaza anı) kadının bilinç aşamasına geçişini sağlar. Genel anlatı izlencesinde bu bilinç oluşmadan önce görünürdeki (şimdi ve geleceğe yönelik) ve derin yapıdaki (şimdi ve geçmişteki) eyleyenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Tablo 4: Görünürdeki ve derin yapıdaki eyleyenler

	Görünürde	Derin yapıda
Gönderen	suçüstü yakalama isteği	anne
Özne	kadın	kadın
Nesne	Antalya uçağı	kocası
Gönderilen	uçaağı yetiştirme/yetiştirme	yakalama/yakalamama
Yardımcı	Taksi şoförü/arkadaşı	arkadaşı
Engelleyici	-	-

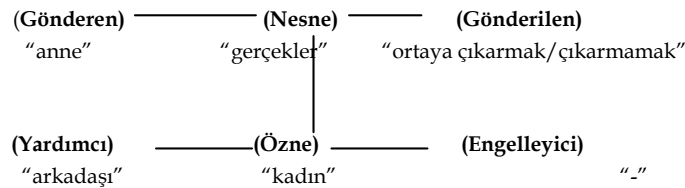
Anlatıda olay düzleminde kadın, taksi şoförü, kadının arkadaşı yer alırken konu düzleminde kadının arkadaşı, kocası ve annesi yer almaktadır.

Şekil 4: Görünürdeki ve derin yapıdaki eyleyenler

Görünürdeki eyleyen şeması bu şekilde oluşurken derin yapının eyleyen şeması aşağıdaki gibi oluşur:

Şekil 5: Görünürdeki ve derin yapıdaki eyleyenler

Birinci eyleyen şemasındaki olayın içinde ikinci eyleyen şeması gizlidir. Ancak derin yapıdaki bu durum anlatının farklılığını oluşturmaktadır.

3.1. Birinci Kesit: Eyletim

Bu kesit özne ile gönderenin bulunduğu aşamadır. Anlatıda bir nesneye (amaca, hedefe) ulaşmaya çalışan kişi yani özne "kadın"dır. Adından söz edilmez. Özne bu aşamada arkadaşından aldığı haber üzerine kocasının bulunduğu otele gidip onu /suçüstü yakalamak ve yalanına yüzüne vurmak ister/. Bu nedenle gönderen eyleyenini baskın olarak bu istek oluşturur. Ancak kadının arkadaşının da kadını harekete geçiren etken olduğu düşünüldüğünde dolaylı yoldan bir gönderene dönüştüğü söylenebilir. Genel anlatı izlencesinde yardımcı olarak da değerlendirilen arkadaş eyletim aşamasında da yer alır.

Kadının arkadaşı, öznenin /bilme/ kipliğine destek olmuştur. Bildiklerini özneye söyleme konusunda önce karar veremeyen yardımcı sonunda bilgiyi vermek konusunda kendini /zorunda/ hissetmiştir.

"Beni arayıp aramamak konusunda çok didişmiş kendisiyle, ama sonunda bilmem gerektiğine karar vermiş."

Bu kısa cümlede /gücülleşme/ ve /gerçekleşme/ kiplikleri görülmektedir. Gücül bir durumun gerçekleşmesi vardır. Ayrıca cümledeki "gerektiğine karar vermiş" ifadesi /zorundalık/ hissetme olarak değerlendirilebilir. Anlatıda öznenin eyleme geçme nedenine bakıldığında kocasını yakalama isteği görülür. Ancak bu isteğe neden olan da arkadaşının ona verdiği bilgidir. Yardımcının gönderen olarak eylemi başlattığı bu aşamada özneye konu ile ilgili bir bilgi verdiğinden, kipsel açıdan /donatma/ yaptığı da söylenebilir.

"Arkadaşım aramıştı Antalya'dan. Kaldığı otelde kocama rastlamış, yanında genç bir kadın varmış, bir süre uzaktan izlemiş onları, fazlasıyla yakın görünüyorlarmış birbirlerine."

Kadının arkadaşı, Öznenin bu bilgiye ulaşmasını sağlamıştır. Bu cümleler, öznenin yola düşme nedenidir.

Özne, /isteme/ kipliğine tam anlamıyla sahiptir. Bu durum anlatıda "istiyorum" sözcüğünün kullanım sıklığına bakılarak da görülebilir. Bir an önce uçağa binip Antalya'ya /gitmek istemektedir/.

"Gitmek değil, ışınlanmak istiyordum. Bir an önce oraya varmalı, otelde olmalıydım.... Bir an önce orada, Antalya'da, o otelde olmak, ne kadar acı olursa olsun her şeyi kendi gözlerimle görmek, gerçeği öğrenmek istiyordum."

Bu cümlelerde /isteme/ kipliğinin baskın bir durumda olduğu görülebilir. Her cümlelerin ardından istek bildiren belirtiler kullanılmıştır. Bu isteğin kesinliğinde derin yapıda beliren annenin gönderen olarak yönlendirmesi görülür. Dışarıdan gelen bilgilerin doğruluğu öznelere için genellikle tartışmalıdır. Burada annenin öğütleri /zorundalıkın/, /benimseme/ aşamasından geçerek isteğe dönüşmesini sağlamıştır. Annenin kızına hayata dair verdiği öğütler öznenin genel özelliklerinden birini oluşturmaktadır.

"Annemin kulağıma küpe olup bütün yaşamuma yayılmış öğütlerinden biridir: "İnsanların sana yalan söylemesine izin verme!" Ben de gerek iş, gerek özel yaşamımda bunu hep ilke edindim. Şimdi yapmaya çalıştığım da buydu. Onu, bana yalan söylemesine fırsat tanımayacak kesinlikte apaçık bir durumda yakalamak! Saklandığı yalanın içinde kıstırıp onu teslim almak! Arkasına saklanabileceği tek bir bahane paravanı bırakmamak! Yapmak istediğim işte buydu".

Anne /ikna etme/ gücüne ve bilgisine sahiptir ve özne de /inanma/ sürecini tamamlamıştır. Anne tarafından verilen bilgiye inanç da eklenince güven oluşmuştur.

Özne /anlatılanların doğruluğunu bilme/ kipliği açısından kesin bilgilere sahip değildir. Ancak arkadaşına duyduğu güven, arkadaşının verdiği bilgilere inanması sağlar. İnanmıştır ancak yine de duyduklarını kendisi de görüp doğrulamak ister.

"Her şeyi kendi gözlerimle görmek ve kendi kararımı bitirmek!...Sonrasında yaşayacağımı tahmin ettiğim her şey şimdiden çok zor görünse de bunu mutlaka yapmalı, bir an önce gerçekle yüzleşmeliydim."

Burada arkadaşı tarafından verilen bilgi ile ilgili özne kendi tanıklığını gerekli görmektedir. Söz konusu olan özel hayata dair bir konu olduğu için sözlü bilgi ona yeterli gelmemektedir. Burada örtük olarak bir /zorunda olma/ kipliğinden de söz edilebilir. Toplumun ahlaki normları özনে ayrı bir bilinç oluşturmuş olabilir. /İsteme/ kipliğinin /zorunda olma/ kipliğine karşıtlığı burada ortadan kalkmıştır. /İsteme/ kipliği, /zorunda olma/ kipliğiyle pekiştirilmiştir. "yap-malı" eylemi de /istek+zorundalıkı/ belirtmektedir. Anlatının başlangıcı olarak değerlendirilebilecek bu bölümlerde özne isteyen, bilen ve kararlı bir özne görünümündedir.

3.2. İkinci Kesit: Edinç

Anlatılarda edinç aşaması öznenin kipliklerini sorguladığı aşamadır ve öznenin kendisiyle ilişki içinde olduğu aşamadır. Bu anlatıda da öznenin kipliklerinden emin olduğu ve bu inançla eyleme başladığı yani yola çıktığı görülür. Ancak edinç aşaması aslında eylem aşamasında da devam eden bir aşamadır. Eylem başladıktan sonra da özne tekrar edinç aşaması içine girebilir. Bu anlatıda da böyle bir durum söz konusudur. Eyleme başladıktan sonra yaşanan bir olay öznenin kipliklerini yeniden sorgulamasına neden

olur. Kendi içinde bir izlencesi olan ve bir alt kesit olarak değerlendirilebilecek olay taksinin köpeğe çarpmasıdır.

Anlatının dönüşüm noktalarından olan taksinin köpeğe çarpmasından sonra özne kipliklerini yeniden gözden geçirir. Kipsel açıdan bir değişime uğramıştır. Kaza ve köpekle ilgili /bilme/, /isteme/, /muktedir olma/ kiplikleri şu cümlelerde görülebilir:

"Önce birine çarptığımızı sandım"

cümlesinde çarpma ile ilgili bir kesin olmayan bir /bilme kipliği/ görülür. *Sanmak* eylemi /bilme/ kipliğiyle ilgili öznel bilgiyi belirten sözcüksel bir belirticidir.

"Çevirmek istediğim başımın kilitlenip kaskatı kesildiğini hissettim"

cümlesiyle bir eylemi yapamama, yapacak gücü kendinde bulamama kipliği görülür. Bir anlamda kaza sonrasında olay yerine bakacak /muktedirlikte/ değildir o anda.

"Biraz sersemlemiş, sonra kalkmıştır ayağa herhalde"

cümlesiyle de tahmin bildiren bir kiplik içindedir. Aslında olmasını istediği şeyi söylemektedir. *Herhalde* sözcüğü de burada *ümit ederim* anlamında değerlendirilebilir.

"Devam edeceğin yolun artık aynı yol olmayacağını bildiğim için dönüp bakamamış; şoföre duymak istediğim yanıtları versin diye budalaca sorular sorup durmuştum"

Bu cümlede de /muktedir olamama/ durumu dilbilgisel belirtici içeren *bakamama* eylemiyle belirginleşmiş, devam eden cümlede de gerçek bilgiden kaçınma durumu açık bir şekilde sergilenmiştir.

Kadın, kendisiyle bir hesaplaşma içine girer. Kendisi ile ilgili /bilme/ kipliğini (yani öznesi de nesnesi de kendi olma durumunu) ve /muktedir olma/ kipliğini sorgular ve bir dönüşüm geçirdiğinin farkına varır.

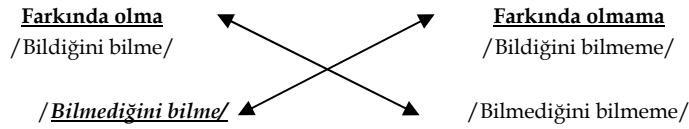
"İçimde bir yer bunu biliyor olmalıydı: Dönüp bakarsam, yol ortasında can çekişen köpeği gördüğümde yoluma devam edebilecek gücü kendimde bulamayabilirdim."

cümlesiyle /muktedir olma/ kipliği açısından öznenin /kendini bilme/ durumu görülür.

"...çok iyi tanıdığımı sandığım o kadın neredeydi?"

Bu cümleyle özne kendinden bir başkasıymış gibi söz ederek kendisini nesneleştirir. /Kendisini bilmediğini bilir/ ve bu kiplikler arası ilişkilerde /farkında olma/ durumuyla adlandırılır.

Şekil 6: Farkındalık ve kiplik

Bu farkındalığın ardından bir belirsizlik durumuna geçen özne, havaalanına giden yolda aslında kendine doğru bir yolculuğu tamamlamış olur.

"Çıktığım yolda kendimle çarpışmış, kocamdan önce, kendi hakkımda bir şey öğrenmişim."

Olduğunu sandığı kendisi ile aracısız farkına vardığı kendisi, bir anlamda öznenin kendisini tanımamasını, farkına varmasını sağlamıştır.

3. 3. Üçüncü Kesit: Edim

Edim aşamasında özne nesnenin peşindedir. Bu anlatıda da özne takside yaşadığı olaya ve kipliklerindeki değişime rağmen eylemine devam etmiştir. Özne eyletim aşamasındaki özneye göre değişim geçirmiştir.

Öznenin nesneye ulaşmasında yardımcı eyleyen taksi şoförüdür ve yardımcı olduğu kiplik /muktedir olma/ kipliğidir. Öznenin havaalanına en hızlı şekilde ulaşmasını sağlar. Bu yardımı özneye bilerek değil, bir görev gereği yapar. Öznenin yol boyunca yanındadır. Köpekle çarpışma olayıyla ilgili öznenin sorularına öznenin istediği cevapları vermez. /Bilme/ kipliğini kesinliğe kavuşturamaz. En çok "herhalde" sözcüğü ile özneye olayla ilgili cevaplar verir. Özneyi görünürdeki nesnesi olan havaalanına ve Antalya uçağına yetiştirir.

Derin yapıda yer alan nesneye, kocasına ulaşip onu suçüstü yakalayıp yakalamadığına anlatıda yer verilmemiştir.

3. 4. Dördüncü Kesit: Yaptırım

Yaptırım aşaması öznenin eyletim aşamasında yaptığı anlaşmanın sonucuna göre bir değerlendirme yaptığı aşamadır. Özne görünürdeki eyleminde başarılı sayılabilir ancak derin yapıdaki nesneye ile ilgili

durum bildirilmez. Edim aşamanın sonunda özne başka bir gerçeklikle karşılaşmış ve kendisiyle ilgili bilgisizliğini düşünmeye daha çok odaklanmıştır.

Eyletim aşamasında öznenin kendisiyle yaptığı anlaşma (/kocasının yalanlarını açığa çıkarma/gerçekleri görme isteği/) sonucuna göre bir değerlendirmeden öte öznenin kendisini ortaya çıkarması üzerine bir değerlendirme yapılır. Özne görünürdeki eyleme devam eder. Tahmin ettiği sonucun acısını kabul ederek bu acıyı daha uçaktayken yaşamaya başlar. Böylece kendini cezalandırmış olur.

“Birden hayata karşı en az kocam kadar zavallı bir ikiyüzlü olduğum duygusuna kapıldım. Ona eskisi kadar kızmadığımı fark ettim. Kemerimi bağladım, koltuğu dik duruma getirdim. Uçak kalkmış ama içim luz kesmişti. Sanki her şey çoktan olup bitmiş, hatta anlamını yitirmiş, boşandıktan sonra çekeceğim acı şimdiden azalmaya başlamıştı”.

Öykünün adı olan “çarpışma” sözcüğü, değer nesne peşinde olan öznenin kendisiyle karşılaşması olarak değerlendirilebilir. Çünkü özne bu aşamada nesne kayması yaşamıştır ve peşinde olduğu değer nesnenin kendisi olduğu ortaya çıkmıştır. Bu yeni nesnenin ortaya çıkışı amaçlanmış bir durum değil rastlantılar sonucu oluşan bir nesnedir. Bu bakımdan anlatı örtük olarak bir iç hesaplaşma anlatısına dönüşmüştür. Ama bu hesaplaşma üzerine kurulmamıştır. Bu durum daha çok bir sonuç görünümündedir.

Bu durumda değer nesne öznenin kendisi olduğundan çarpışmaya benzer bir uyanış, farkındalık yani /bildiğini-bilmediğini bilme/ kipliğini ortaya çıkar. Bu anlatıda özne kocasını suçüstü yakalamak istemektedir.

“Onu, bana yalan söylemesine fırsat tanımayacak kesinlikte apaçık bir durumda yakalamak! Saklandığı yalanın içinde kıstırıp onu teslim almak

! Arkasına saklanabileceği tek bir bahane paravanı bırakmamak!

sözleriyle bu durumu da açıklamaktadır. Bunun peşinde olan özne anlatının sonlarında kendisini “kendisine yalan söylemesine fırsat tanımayacak kesinlikte apaçık bir durumda” yakalamıştır. Çarpışma bu şekilde kendisiyle gerçekleşmiştir denilebilir.

Sonuç

Bu anlatıda temel kipliklere sahip bir öznenin nesnesinden vazgeçtiği ama yine de eylemine devam ettiği görülür. Burada öznenin nesnesinden vazgeçmesi için gerekli koşullardan biri sayılabilecek öznenin kipliğine müdahale durumu vardır. Ancak müdahale bilinçli bir engelleyici tarafından yapılmamıştır. Yaşanan bir tesadüf, yani köpeğin taksiye çarpması, öznenin /kendini bilme/ kipliğini sorgulamasına neden olmuş, sonuçta da /bilmediğini fark eden/ öznenin değer nesne yolundaki eyleminin amacını yitirmesine neden olmuştur. Özne olduğunu düşündüğü ideal benlikte olmadığını fark etmiştir. Anlatı özne ile değer nesne arasındaki ilişkinin durumuna göre değil; özne ile kendini, kendine değer nesne yapan özne arasındaki durumun gelişimiyle sonlanmıştır. Girişte belirtilen ikinci eyleyen şemasına göre bir yaptırım uygulanmıştır. Öznenin ulaştığı gerçekler kendisiyle ilgili gerçeklerdir yani gerçek benliğidir. Genel anlatı izlencesinde nesne açısından bir sapma meydana gelmiştir. Bu sapma değer nesnenin değişimiyle gerçekleşmiştir.

KAYNAKÇA

- Aslan Karakul, Songül (2012). Mavi Sakal'ın Anlam Evreni. *İstanbul Üniversitesi Dilbilim Dergisi*, S.27, s. 55-74.
- Baymur, Feriha (1994). *Genel Psikoloji*. 11. Baskı, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Bertrand, Denis (2000). *Précis de Sémiotique Littéraire*. Paris: Nathan-Université.
- Civelek, Kamil (2008). Kişi Çözümlemelerinde Göstergibilimsel Yaklaşımlar ve Philippe Hamon Örneği. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*. Sayı 17, s. 311-324.
- Elam, Keir (2005). *The Semiotics of Theatre and Drama*. Taylor and Francis e Library: Routledge.
- Günay V.Doğan (2002). *Göstergebilim Yazıları*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Günay, V. Doğan (2004) Fransız Göstergibiliminde Yeni Açılımlar. *Dilbilim Dergisi*. S. 12, s. 9-45.
- İşeri, Kamil (2002) “Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin İlköğretim Programına Uygunluğunun Değerlendirilmesi: Göstergibilimsel Bir Betimleme” Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kıran, Ayşe (1990). Günümüzde Yazınsal Göstergibilim. *XII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, Ankara: Şafak Matbaası, s. 237-248.
- Kıran, Ayşe (2003). Bir Yaz Gecesi Rüyası. *Türkoloji Dergisi*, Sayı XVI. Cilt 2, s. 117-130.
- Kıran, Zeynel ve Kıran Ayşe (Eziler) (2007). *Yazınsal Okuma Süreçleri*. 3. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Martin, Bronwen. ve Ringham, Felicitas (2000) *Dictionary of Semiotics*. London: Cassel.
- Mungan, Murathan (2009). *Eldivenler, Hikayeler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Öztoğat, Nedret (2005) *Yazınsal Metin Çözümlemesinde Kuramsal Yaklaşımlar*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Rifat, Mehmet. (1996). *Göstergebilimcinin Kitabı*. İstanbul: Düzlem Yayınları.
- Rifat Mehmet (1998). *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları I*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Sevick, Philip (2004). *Roman Teorisi*. 2. Baskı. Çev: Sevim Kantarcıoğlu. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Todorov, Tzvetan (2011). *Edebiyat Kavramı*. Çev: Necmettin Sevil. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Yücel, Tahsin (1982a). *Yazının Sınırları*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Yücel, Tahsin (1982b). *Yazın ve Yaşam*. İstanbul: Yol Yayınları.
- Yücel Tahsin (1991). *Göstergebilim. Dilbilim ve Türkçe içinde*. Ankara: Dil Derneği Yayınları. Kurtuluş Basımevi, s. 106-110.
- Yücel Tahsin (2009). *Eleştiri Kuramları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.